

DA BØLLA LEO AJKIC VANT FOLKETS HJERTER

+ Kvinner i fengsel | Christopher Nielsen | Musikkens bakmenn | Penismisunnelse

Plot

DOKUMENTARMAGASINET

Banning i egen kirke

Hun liker blasfemi, sier Gud er kvinne og fabler om å menstruere på Bibelen. Prest Gyrid Gunnes har fått trusselbrev og beskjed om å brenne i helvete.

Dagen etter dommedag

Verden skulle gå under 21. desember 2012, men sannelig sitter vi her ennå. Og ingen er mer sjokkert enn oss i pressen. Bli med Plot til en fransk farse.

Du lyver!

Norsk politi løy, manipulerte og brøt menneskerettigheter for å løse drapsgåter. Dette er en historie om da det gikk for langt.

Av **ERLEND FRAEFJORD**

#12 - 2013 - KR. 119,-
FEBRUAR / MARS

ERLEND FRAFJORD KRISTIAN JACOBSEN

En ærlig sak

Til alle tider har mennesket lett etter metoder for å avsløre løgn. Noen tror at løgndetektorer er løsningen. Andre mener en varm lampe kan røyke ut sannheten. Men kan man i det hele tatt se på et menneske at det lyver?

Dette er historien om da norsk politi tok i bruk FBI-metoder for å avsløre det de var sikre på var en drapsmann.

ESPEN VISSTE AT DET HAN NÅ SKULLE GJØRE, var et brudd på fengselsreglementet. Men hva gjør man ikke når alle tror at man har voldtatt og drept sin egen kusine, og man sitter der på en trang celle som den usleste morderen av alle - uten minner om det fryktelige man har innrømmet?

Espen hadde erkjent å ha drept sin egen kusine med en 23 kilo tung stein. Men det var under avhør, og der han vandret ut av fengselscella og bort mot telefonen ute i gangen, visste han at det ikke kunne stemme. Han kunne ikke ha drept Birgitte Tengs. Han hadde ikke gjort det politiet hadde fått ham til å innrømme. Og nå måtte han foreta seg noe.

På lappen han tok med seg fra cella og ut til telefonboksen i gangen, hadde han skrevet nummeret til en han ikke hadde lov å ringe. Men det brydde ikke Espen seg om nå. Dette kunne jo være vendepunktet. Det måtte være det. Han, som visste med seg selv at han knapt hadde gjort noe galt i sitt 19 år gamle liv, var klar til å krysse en grense.

Fengselsbetjentene lyttet vanligvis til samtalene, men i det siste hadde de blitt mer slepphendte. Espen plukket opp røret mens han så seg smånervøst omkring. Kysten var klar. Han ringte nummeret som sto på lappen.

Nummeret til redningsmannen.

«**HVORFOR SKULLE NOEN** i et politiavhør tilstå grove forbrytelser de ikke har begått?»

Den nå avdøde, svenske journalisten Hannes Råstam stiller spørsmålet i boka *Tilfellet Thomas Quick* som kom ut i fjor. «Det fremstår som henimot utenkelig», svarer Råstam på sitt eget spørsmål. «Og de fleste er overbevist om at de aldri vil kunne gjøre noe så tåpelig selv».

Råstam har langt på vei æren for avsløringen av Sveriges største rettsskandale; de åtte feilaktige drapsdommene mot Thomas Quick, forbrytelser som Quick innrømmet da han var neddøpet på den psykiatriske institusjonen hvor han bodde, ugjerninger som det senere skulle vise seg at han aldri hadde begått. Quick erkjente blant annet å ha drept to yngre gutter som senere dukket opp igjen andre steder i verden, sprell levende.

Thomas Quick-saken er langt fra den eneste. I USA er det blitt dokumentert hundrevis av falske tilståelser. Her i Norge har de fleste hørt om Fritz Moen-saken. Moen ble dømt for å ha drept to unge kvinner på 1970-tallet, forbrytelser som han senere ble frikjent for, mye takket være privatetterforsker Tore Sandberg.

Gjenopptakelseskommisjonen la til grunn at Moens tilståelser var falske. Trolig hadde den døvstumme Moen blitt misforstått av politiet, og han ble dessuten utsatt for et utilbørlig press i avhør, var kommisjonens konklusjon. En annen mann tilsto senere begge drapene like før han døde.

I en annen profilert straffesak på begynnelsen av

To under. Espen kunne enten sitte isolert på cella dagen lang, eller få lov til å snakke med Kripos-etterforsker Stian Elle på et eget rom. Han valgte det siste, og den «uformelle praten» mellom de to pågikk i over en måned.

FALSK TILSTÅELSER

KAPITULERENDE | Reaksjon under press for å unnslipe avhør eller varetekt.

INTERNALISERENDE | Mistenkte tror han er skyldig fordi avhør har fremkalt falske minner.

FRIVILLIG | Mistenkte kan ha sterkt behov for oppmerksomhet.

KILDE | GISLI H. GUDJONSSON, PROFESSOR
I RETTSPSYKOLOGI

På glattcella. Politiet hadde ingen håndfaste beviser mot Espen da han ble arrestert, og bare en tilståelse kunne føre til fellende dom.

1980-tallet ble 19 år gamle Sveinung Rødseth dømt for å ha forårsaket sin fem måneder gamle datters død. Dommen bygget på en tilståelse som senere viste seg å være falsk. Også denne erkjennelsen var et resultat av kraftig press under avhør. Senere ble det dokumentert at datteren døde av en spesiell sykdom, og Rødseth ble tilkjent nær en million kroner i erstatning og oppreisning.

FALSK TILSTÅELSE SOM bringer deg selv i vanry. Situasjoner hvor voksne mennesker; oppegående, vanlige nordmenn, sier til politiet at de har voldtatt og drept - til tross for at de er uskyldige. Straffen. Stigmatiseringen. Skammen. Alt dette når man ikke har noen som helst erindring av å ha gjort noe galt.

Hvorfor utsette seg selv for noe så tåpelig, for å bruke Hannes Råstams ord?

VILESTE DET i avisen. Espen, Norges mest omtalte fetter, skulle ha voldtatt kusinen sin, Birgitte Tengs, på en øde grusvei på Karmøy i Rogaland, da han

tok følge med henne hjem fra Kopervik sentrum en lørdagsnatt i begynnelsen av mai. Deretter skulle Espen gjentatte ganger ha dunket Birgittes hode med en svær stein helt til alt liv var borte, og hans tante og onkel hadde mistet sitt eneste barn. Vi husker alle bildet av den uskyldige, smilende Birgitte fra avisa. Hun som alle likte. En solstråle.

Saken var grei. Espen hadde tilstått det bestialske drapet, sto det i avisene våren 1997. Politiet hadde hatt ham i avhør i ukesvis, og etter iherdig arbeid hadde de klart å knekke løgneren. Fetteren innrømmet alt. Sannheten om Birgitte-drapet var kommet for en dag.

Men et par måneder senere sto altså Espen der i gangen utenfor cella og var overbevist om at det han hadde innrømmet ikke kunne stemme likevel.

SLANGEN SOM FORLEDET Adam og Eva til å tro at de kunne spise frukt fra kunnskapens tre. Disippelen Peters tre fornektelser av vennskapet med Jesus, kvelden før korsfestelsen. Heksene som ble kastet ut

på vannet for å se om de fløt og dermed var skyldige.

Løgnen har alltid vært menneskets nemesis. Jakten på den perfekte metoden for å avsløre løgn har ført oss til tortur, brennvarme lamper og polygrafer som måler pust, puls og svette. Og aldri er kampen mot løgnen hardere, mer intens, enn inne i et avhørsrom. Et menneske er mistenkt, men benekter. Kan du se det? Flakker blikket litt til venstre? Vibrerer øyelokket og skjelver leppa? Kan du lese det på pulsen? Kan du se det i de bittesmå svettekjertlene i håndflatene? Eller kan du presse det ut, lure det ut, slite den mistenkte ut slik at han til slutt bryter sammen og forteller sannheten?

Norsk politi trodde de hadde funnet den perfekte metoden. Og hvilken suksess det hadde vært. Avhørene hadde ledet fram til at Espen til slutt skrev de forferdelige ordene «Jeg erkjenner å ha forvoldt Birgitte Tengs død» på en lapp. Løgneren var knekt.

Men selv var han altså i tvil. Den 23 kilo tunge steinen, slagene mot kusinens hode. Espen husket ikke noen verdens ting. Det kunne ikke stemme, det han hadde sittet og innrømmet i avhør. At han nå sto utenfor fengselscella med et telefonrør i hånda, skyldtes at det hadde begynte å demre for ham. Det som hadde skjedd inne i avhørsrommet, handlet slett ikke om å avsløre en løgn. Espen hadde, så vidt han selv kunne forstå, aldri løyet. Han kunne ikke lenger fatte annet enn at han var uskyldig. Til tross for at han hadde sittet i avhør og fortalt om et grusomt drap på sin egen kusine.

NESTEN 15 ÅR SENERE sitter Espen i et møterom på sin nye arbeidsplass i Stavanger. Eller rettere sagt: Han sitter i en bygning på den andre siden av veien. Espen er frikjent, men føler seg ikke renvasket. Derfor vil han ikke at nye arbeidskollegaer skal lure på hvorfor han er et intervjuobjekt. Bare sjefen er foreløpig orientert om at det er «fetteren» som jobber midt blant dem.

Espen har en nærmest autistisk hukommelse, og han er usedvanlig opptatt av detaljer. Han må ta forbehold om at han ikke husker så mye av Birgitte-saken i dag, kan han si, før han fortsetter å fortelle om perifere småting fra 1990-tallet som om han skulle ha opplevd det i dag. Han har også utviklet trekk som grenser mot det paranoide. Er han ute og jogger om kveldene, merker han seg alle bilene som kjører forbi; hvilket merke og farge. Og alle menneskene han passerer. Hva har de på seg? Hvordan ser de ut? Og ikke minst; hva er klokka? Hele tiden se på klokka. Må vite hva klokka er.

BAKGRUNNEN FOR AT Espen ble siktet i 1997, nesten to år etter drapet, var at han i en ny politiforklaring sa at han kom hjem 20 minutter etter midnatt drapsnatten, mens han i et avhør 20 måneder tidligere, tre dager etter drapet, sa at han kom hjem fem minutter etter midnatt. Dessuten mente han i det nye avhøret at han ikke hadde vært innom en kamerat før han

syklet hjem fra Kopervik sentrum, noe han hadde hevdet tidligere.

I dag tenker han hele tiden på at politiet kan komme og hente ham, sikte ham på nytt for et eller annet. Kaste ham på glattcella nok en gang. Det er meg de tar først, tenker Espen.

I tillegg til at Espen bommet med et kvarter på hjemkomsttidspunktet, mente et vitne, en 15 år gammel jente, i et avhør halvannet år etterpå at hun hadde sett Espen mellom klokken 01.30 og 02.00 drapsnatten, på et tidspunkt Espen selv hevdet at han sov. Men det fantes ingen tekniske beviser mot ham, ingen observasjoner av Espen i nærheten av drapsstedet, absolutt ingen ting som knyttet ham til

HANNES RÅSTAM | JOURNALIST

«Hvorfor skulle noen i politiavhør tilstå grove forbrytelser de ikke har begått? De fleste er overbevist om at de aldri vil kunne gjøre noe så tåpelig selv»

drapet annet enn at politiet mente at han viste «påfallende liten interesse» den morgenen, en moidag i 1995, da han fikk vite at hans egen kusine var brutalt drept natten i forveien.

Slikt blir man ikke drapsdømt for i Norge. Politiet følte seg likevel sikre på at Espen var drapsmannen. Men de visste at bare en tilståelse kunne føre til domfellelse. Det var bare å rydde veien for Norges beste avhører, Kripos-etterforsker Stian Elle.

AVHØRSROMMET på politihuset i Haugesund var knøttlite. Som en togkupé, husker Espen. Det var usedvanlig lite koselig. Her var det bare de to, Espen og Stian Elle, dag ut og dag inn, hvor de terpet og terpet, uten å komme videre. Det var drepene kjedelig, husker Espen, men alternativet var å bli på cella hele døgnet, uten lesestoff, uten skrivesaker og uten kontakt med noen. I valget mellom to onder valgte han avhørsrommet og Elle. Det var inn på avhørsrommet om morgenen og tilbake til den tomme cella om kvelden. Dager ble til uker. Men alt var bedre enn den råtne cella. Kveld etter kveld. Uten noe å gjøre. De lange kveldene hvor Espen bare satt og ventet til neste dag. Hvor han i det minste fikk treffe én: Stian

Elle. Og de fryktelige fredagene. Hvor det ikke var noe avhør dagen etterpå. Ikke neste dag heller. Tre lange kvelder. Tre like lange netter til neste gang han fikk treffe noen og prate med. Stian Elle.

Kanskje skulle han få se tippekampen lørdag? For å korte ned den lange helgen. Betingelsen var at Espen samarbeidet. Men han fikk det ikke til. Det var ikke noe der. Ingen minner fra grusveien på Karmøy som trengte seg fram fra sinnets dypeste irrganger. Det var bare å prøve videre, mente Stian Elle. Han hadde jo sagt det til Espen mange ganger; at han hadde gjort noe så forferdelig at hjernen ikke ville vite av det. Handlingen var rett og slett for belastende for menneskets mest fintfølende organ. Men det lå der et sted langt bak i hodet, mente Elle, som også kunne si noe sånn som «vi skal nok klare å finne ut av dette sammen, Espen, for vi har jo de tekniske bevisene mot deg, så vi vet at det var du som gjorde det. Men du husker det bare ikke».

Tekniske bevis? Espen fikk det ikke til å stemme. Dagene hadde for lengst blitt til uker, og ukene var i ferd med å bli måneder. Elle skiftet taktikk og ba Espen om å skrive et tenkt filmmanus om den natten Birgitte ble drept. Espen skrev, og om kvelden fikk han ta med seg spiralblokka tilbake til cella, hvor han fikk det videre på filmmanuset sitt.

For Espen var dette et høydepunkt. Den første adspredelsen på cella. Heller få skrive, jobbe med noe, enn å stirre tomt i veggen. Og så begynte han, litt etter litt, å beskrive en drapshandling, begått av en ukjent mann, først sett fra fugleperspektiv, deretter fra bakkenivå. Men det var bare en heftelse med det hele: Detaljene stemte ikke med politirapportene fra Birgitte-drapet. Espen trengte hjelp.

«Se der, Espen, dette kommer seg, men var det ikke slik at Birgittes veske lå på et annet sted enn der du har plassert den? Jo visst gjorde den det, og det har vi nå funnet ut sammen». Omtrent slik førte Elle ham stadig nærmere løsningen, husker Espen.

Ti avhørsdager tok det, ifølge Espen, å plassere den veska riktig, slik at Elle kunne protokollføre at «Espen plasserte Birgittes veske slik den ble funnet på drapsstedet». Elle viste med ansiktsuttrykk om Espen nærmet seg fasiten. Lett hoderysting, anerkjennende nikk, et smil. Før han kunne si: «Og nå kan du kanskje forsøke å gi deg selv en rolle i filmen du har laget manuset til, Espen, kan du ikke?»

En filmrolle. *Espen The Killer*.

Var Stian Elle i ferd med å knekke en løgner?

ROBERT BROWN ER i egne øyne profesjonell, analytisk og uten følelsesmessig engasjement. Den 168 centimeter høye mannen mener han er byens beste hodejeger. Men det var ikke den vanlige intervjuguiden, klekket ut av «tonedøve psykologer og human resources-spesialister», som hadde gjort han til den største stjernen på rekrutteringshimmelen. På ingen måte.

«Alt jeg trenger er Inbaud, Reid og Buckleys ni-

trinns avhørsmodell», mener Brown. Et maskingevær i en verden av spretterter, et verktøy som gjør vei i vellinga, som ikke tar fanger, men gir raske, håndfaste resultater.

At Jo Nesbøs karikerte romanskikkelse fra *Hodejegerne* sverger til prinsippene fra den amerikanske avhørsbibelen *Criminal Interrogation and Confessions*, skrevet av Fred Inbaud, John Reid og Joseph Buckley i 1986, er så sin sak. Verre er det, vil mange kunne hevde, at norsk politi bygde metodeapparatet sitt på den samme FBI-inspirerte modellen som forfatterne har registrert som et eget varemerke i USA.

Finter og utmattelse. Slik avslørte man en løgn. Men metoden har lagt grunnlaget for en rekke feilaktige domfellelser i flere land. I manges øyne representerer FBI-metoden den rene læreboken i justismord.

ROBERT BROWN | HODEJEGER

«Alt jeg trenger er Inbaud, Reid og Buckleys ni-trinns avhørsmodell. Et maskingevær i en verden av spretterter, et verktøy som gjør vei i vellinga, som ikke tar fanger, men gir raske, håndfaste resultater»

Espen har lest Nesbø. Etter at han ble frikjent for drapet, har han også lest mye om FBIs avhørsmodell. I dag ser han mønsteret som han ikke oppdaget da han satt der sammen med Stian Elle, 19 år gammel, vekselvis i avhørsrommet på politihuset og på cella, avskåret fra kontakt med kjæreste, familie og venner. Samtalene med Stian Elle varte fra morgen til kveld i halvannen måned. Hans forsvarer Arvid Sjødin var aldri til stede i avhørsrommet.

- Hadde jeg visst hvor skitne metoder norsk politi brukte, og hva som foregikk mellom Stian Elle og min klient, ville jeg aldri godtatt disse uformelle samtalene uten at jeg selv var med. Men jeg tror ikke den norske advokatstanden var klar over hvor ille det sto til, sier Arvid Sjødin i dag.

Espen har klart for seg hvordan FBIs ni-trinnsmodell brakte ham inn i et mareritt - en hengemyr han ikke klarte å komme seg ut av før det var for sent.

TIL HØYRE, PÅ NESTE SIDE, FORKLARER ESPEN HVORDAN HAN OPPLEVDE PROSESSEN STEG FOR STEG:

No 1

DIREKTE KONFRONTASJON. POLITIET VET ALT. LØGN ER TILLATT.

- Politiet sa at de satt på tekniske beviser som knyttet meg til drapshandlingen. Elle bløffet meg bevisst. Senere har politiet analysert DNA av hår som ble funnet fastklistret med blod til Birgittes hånd. DNA-et stammer fra en hittil ukjent person. Videre fortalte Elle at min far i avhør hadde endret tidspunktet for når jeg kom hjem om natten. Jeg var hjemme like over midnatt, noe far alltid har bekreftet, siden han snakket med meg da jeg kom inn døra. Så fikk jeg plutselig vite av politiet at far hadde gått tilbake på dette. Når du sitter der i full isolasjon og får høre at din egen far begynner å tvile på deg, gjør det selvsagt noe med en ung gutt. I ettertid vet vi at politiet løy om dette også. Far har alltid sagt sannheten.

No 2

UTVIKLING AV TEMA. MISTENKTE AV DEN EMOSJONELLE SORTEN SKAL STRAKS GIS EN UTVEI VED AT AVHØREREN PRESENTERER EN MORALSK UNNSKYLDNING FOR HANDLINGEN DEN MISTENKTE HAR BEGÅTT.

Dette er et grep som, ifølge modellen, er ment å normalisere den kriminelle handlingen, noe som vil gjøre skyldfølelsen lettere å bære, og dermed blir det lettere å tilstå. - Dette var kanskje det mest ekstreme steget i avhørsmodellen. Elle prøvde å få meg til å forstå at «hele Norge ville skjønne at dette bare var et uhell. Du ville egentlig ikke gjøre dette Espen, men det skjedde bare».

No 3

HÅNTER NEKTELSE. AVHØREREN SKAL AVBRYTE DEN MISTENKTE DERSOM HAN FORTSETTER Å NEKTE FOR AT HAN HAR NOE MED FORBRYTELSEN Å GJØRE.

- Jeg slo kraftig tilbake, i avhør etter avhør, mot Stian Elles bagatellisering av drapshandlingen. Den som drepte Birgitte var en jævel, ga jeg uttrykk for. Drapet kunne selvsagt ikke være noe uhell, men jeg møtte ingen forståelse og ble raskt korrigerert hver gang jeg kom med innsigelser.

No 4

OVERVINN PROTESTER. DET ER EN VESENTLIG FORSKJELL PÅ Å BENEKTE OG PROTESTERE. AVHØREREN NÆRMER SEG MÅLET NÅR MISTENKTE GÅR OVER FRA BENEKTELSE TIL PROTESTER.

Vurderingen her er at en mistenkt som protesterer flere ganger, sannsynligvis

er skyldig. De uskyldige blir på benektelsesstadiet. - Nå ser jeg at dette var en metode for å prøve å knytte meg nærmere drapshandlingen og få meg til å ufarliggjøre den. Alt skjedde gradvis og over så lang tid at utviklingen gjennom hele denne prosessen nesten ikke ble merkbar for meg.

No 5

VINN OG BEHOLD MISTENKTES OPPMERKSOMHET. PÅ DETTE STADIET VIL MANGE MISTENKTE BEGYNNE Å TREKKE SEG MENTALT TILBAKE. NÅ ER DET VIKTIG Å BEVEGE SEG NÆRMERE, GJERNE I FORM AV LETT FYSISK KONTAKT SOM BERØRINGER.

- Stian Elle og jeg hadde nå sittet sammen i ukevis, og jeg følte at vi aldri ville komme videre før jeg enten tilsto drapet, eller i det minste sluttet å benekte det så kraftig. Jeg ba flere ganger om å få tilgang på psykolog, men jeg opplevde at dette ble trenert. Det ville vært ille for politiet å få inn en psykolog på dette stadiet, da de var i ferd med å knekke meg. Elle satt svært nær meg på avhørsrommet, men jeg kan likevel aldri huske at berøringer var en metode som ble brukt mot meg.

No 6

HÅNTER DEN MISTENKTES PASSIVE TILSTAND. DEN SKYLDIGE BEGYNNER NÅ Å GI ETTER. GI EN OPPFORDRING OM Å KOMME MED SANNHETEN.

- Ukevis med full isolasjon og over 250 avhørstimer hadde tatt kraftig på. Jeg begynte å miste kontakten med virkeligheten og med min egen bevissthet. Sett i etterkant synes jeg kanskje det er mest overraskende at dette ikke skjedde tidligere.

I Stian Elles dagbok fra avhørene står det følgende fra denne perioden: «Noe er på gang, nå nærmer det seg. Men han er ikke helt moden ennå».

No 7

PRESENTER ET ALTERNATIVT SPØRSMÅL, FOR EKSEMPEL «VAR DRAPET DIN IDE ELLER VAR DET ANDRE SOM OVERTALTE DEG TIL Å GJØRE DET?»

På dette stadiet må man ikke stille spørsmål som gir noen muligheter for å svare benektende på skyld. Slik elimineres alle fluktmuligheter og uansett hva den mistenkte svarer, så knytter han seg selv til handlingen. - Det var nå jeg fikk disse hjemmeleksene hvor jeg skulle lage en film om Birgitte-drapet slik jeg mente det kunne ha skjedd. Først laget jeg alternative historier om hvor drapsmannen kom kjørende fra, og hvor han dro etter drapet. Deretter

skulle jeg introdusere mr. X som i teori-en kunne være meg, og da begynte jeg å fortelle i tredje person.

No 8

NÅR DEN MISTENKTE HAR AKSEPTERT ETT AV ALTERNATIVENE, MÅ MAN FÅ VEDKOMMENDE TIL Å BESKRIVE DETALJER FRA FORBRYTELSEN. DERSOM MISTENKTE FORTELLER NOE SOM AVHØREREN VET ER FEIL, MÅ HAN FÅ LOV TIL DET. ENN SÅ LENGE.

Når avhørerer føler at den mistenkte har bundet seg til åstedet, er det på tide å konfrontere ham. Den mistenkte er nå skjovet fra skanse til skanse med den alternativgivende taktikken. - Jeg var veldig klar på at jeg ikke hadde noen som helst erindring om drapet, men nå var alle forsvarsmekanismene mine blåst bort. Alt jeg tenkte på, var å få hjulpet politiet som ga klart uttrykk for at de var skuffet over meg. Birgittes foreldre trengte et svar for å komme videre og bare jeg kunne hjelpe dem, ble jeg fortalt. Det var på dette stadiet vi blant annet brukte dagevis på å plassere Birgittes veske. Jeg sto på cella om kvelden, pusset tennene og sa til meg selv i speilet at hvis det virkelig var jeg som hadde gjort dette, var jeg en drittsekk. Jeg begynte å overføre det sterke hatet jeg alltid hadde kjent mot drapsmannen, til meg selv. På dette tidspunktet var jeg så nedkjørt og forvirret at jeg ikke hadde noen anelse om hvorvidt fortellingen jeg skrev på, var selvpopplevd. Jeg ble på dette tidspunktet fortalt at jeg ville få mereritt om nettene fordi jeg nå var i ferd med å gjenkalle drapshandlingen fra minnet mitt. Dette skjedde aldri. Jeg fikk også beskjed om at jeg ville bli sittende i isolasjon helt til jeg tilsto.

No 9

OMFORM DEN MUNTLEGE TILSTÅELEN TIL EN SKRIFTLIG TILSTÅELSE.

- En dag kom jeg med to lapper til forsvareren min, Arvid Sjødin. På lappene hadde jeg skrevet «Jeg erkjenner å ha forvoldt Birgitte Tengs død». Jeg ville at Sjødin skulle levere den ene lappen til Stian Elle, men samtidig sa jeg at jeg ikke husket noe fra drapshandlingen. Da nektet Sjødin å levere lappene videre. «Du kan ikke tilstå noe du ikke husker», sa han. Men jeg hadde fått et langt tettere forhold til Stian Elle, min eneste samtalepartner, enn til min egen forsvarer som jeg knapt hadde sett. Og politiet hadde jo sagt at de hadde beviser mot meg, og at jeg hadde fortrenget drapet. Så jeg valgte å fortelle om lappene til Elle.

LØGN ELLER SANNHET? | Fysiske reaksjoner

Ifølge NOU 2011:13 viser forskningen at det er liten eller ingen forskjell mellom ulike yrkesgruppers evne til å skille løgn fra sannhet. Det er altså ikke sånn at politi eller dommere kan utvikle slike evner gjennom en lang yrkeskarriere. Tvert imot viser for eksempel forskning blant dommere at evnen til å avsløre løgn ved å studere tiltalte svekkes jo lenger fartstid man har i retten.

Nº 1

ØYNE

Det finnes ingen anerkjent forskning som dokumenterer at f.eks. flakkende blikk indikerer løgn.

Nº 2

SVETTE

Ifølge løgnekspertene som professor Sven Svebak er det bare svettesekresjon på enkelte punkter i håndflatene – en såkalt emosjonell svette – som kan indikere løgn, ikke svette andre steder på kroppen, som for eksempel i armhulen.

Nº 3

PUST

Man puster på en spesiell måte når man prøver å lyve, men dette er noe mennesket til en viss grad kan ha viljekontroll over. Derfor er heller ikke pustebevegelser noe godt, objektivt mål på løgn.

Nº 4

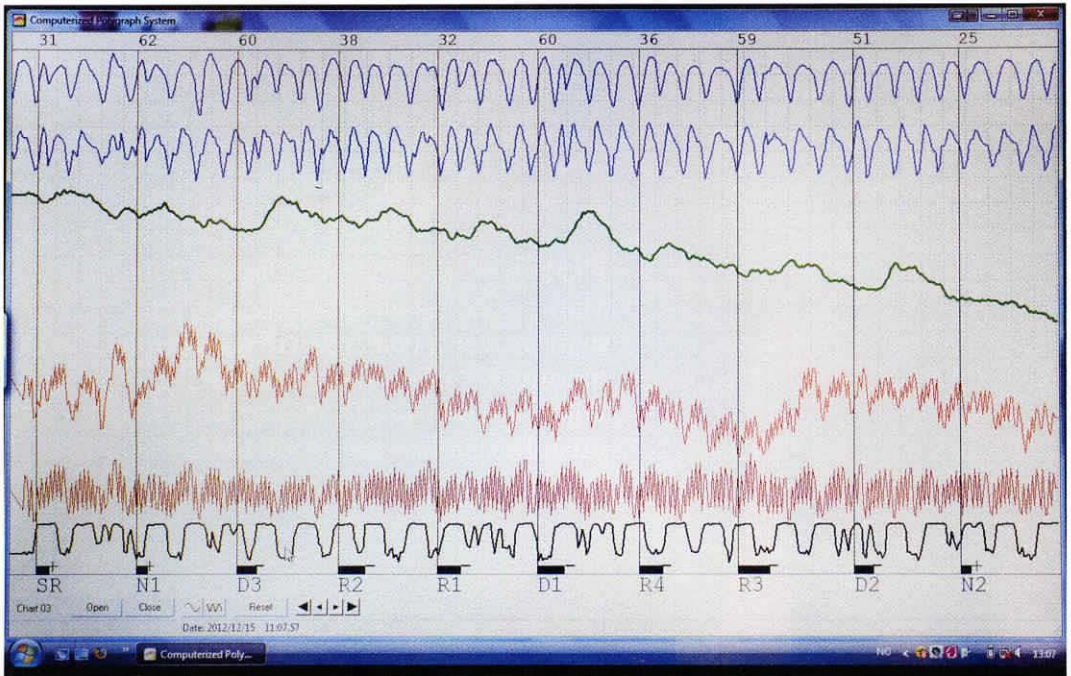
BLOD

I løgndetektortester brukes blodgjennomstrømning i en fingertupp som et objektivt mål på løgn fordi dette, i likhet med svettesekresjonen i håndflatene, er noe mennesket ikke kan styre selv.

Nº 5

FØTTER

Det å sitte urolig, og stadig flytte på beina er ikke noe objektivt mål på om man lyver eller ikke.

Etterarbeid. Når løgn-detektortesten er utført må en rekke feilkilder elimineres slik at bare de objektive målene står igjen.

IDET POLITIET og mediene kom til å referere til som tilståelsen, skriver lensmannsbetjent Lars Grindheim i sin dagbok før et av de siste avhørene at «siktede nå ønsker å forklare seg om det som kan ha skjedd mellom han og Birgitte, men han presiserer at dette er noe han mener kan være et hendelsesforløp, men at han ikke husker dette. Han gir en beskrivelse av noe en annen Espen har gjort, en Espen som ikke var der annet enn når Birgitte ble drept».

Fire dager senere bekrefter Espen det siste avhøret og skriver under på at «siktede erkjenner at han natt til lørdag 6.5.95 på Gamle Sundsvei, forvoldte Birgitte Tengs død». Han lager også tre skisser; av stedet han møtte Birgitte, hvor han plasserte sykkel og hvordan han slepte Birgitte.

Men også i etterkant av dette avgjørende avhøret tvilte Espen. I Grindheims dagbok står det: «Han er lettet over at han nå hadde fått dette fram. Espen sa han ikke husket noe. Han husket ikke noe dagen etter drapet og husket heller ikke noe av tiden etter».

PÅ SPØRSMÅL FRA Arvid Sjødin i herredsretten benektet Stian Elle at han hadde stilt manipulative, eller ledende, spørsmål i avhørene av Espen. På bakrommet var Espen rasende over Elles vitneutsagn.

- Politiet er jo en av institusjonene i samfunnet du er lært opp til å stole på. Her satt en politimann i

vitneboksen og løy under ed. Det var en sterk opplevelse, sier Espen.

Arvid Sjødin sier han aldri hadde sett Espen så emosjonelt berørt.

- Det var nok svært vanskelig for en ung, drapstiltalt mann å oppleve at politiet bevisst snakket usant i en avgjørende vitneforklaring, sier Sjødin.

DET ESPEN IKKE visste den gangen, var at Stian Elle ikke bare hadde fulgt avhørsmanualen fra FBI til punkt og prikke da han skulle avsløre det han var overbevist om at var en løgn. Elle hadde samtidig benyttet seg av alle triksene som norske politistudentene lærte på Politihøgskolen.

I notatet *Avhørsteknikk* fra 1987, skrevet av Leif A. Lier, etterforskningsleder i Oslo-politiet i en årrekke, og politiavdelingsjef Halvard Tømte, står det:

«Ved avhør av en siktet bør vi være overbevist om at vi har gjerningsmannen foran oss. Vi må regne med at han i utgangspunktet vil nekte for at han har utført handlingen, og være forberedt på at han vil forsøke å overbevise oss om sin uskyld. Vi må motivere oss slik at vi ikke lar oss lure».

I notatet anbefales det å avhøre siktede utover natten, og det oppfordres til uformelle samtaler før avhøret starter, før siktedes rettigheter leses opp. Samtalene skal altså starte før siktede får vite at han

faktisk ikke har noen plikt til å forklare seg som siktet i en straffesak.

I et annet internt notat som ble anbefalt og delt ut til norske etterforskere i denne perioden, kan vi blant annet lese:

«Det vil være godt for ham å holde i noe når tårene kommer, men samtidig skjule at en er beveget. Ha gjerne en tørkerull liggende slik at han ser den, men ikke når den. Når du ser han sliter, rekker du ham omtenksomt tørkerullen og understreker med dette medmenneskeligheten og din forståelse av hvor vondt han har det.»

Politiet anbefales også å hente mistenkte før matserveringen i fengselet slik at han kommer sulten til avhør. «Da kan du bruke serveringen på avhørsrommet for å understreke din omsorg for ham».

Og når avhøreren ser at mistenkte begynner å slite mentalt, kan «dette være tidspunktet for at en tilståelse nærmer seg. En berøring kan nå være det som skal til for at han gir seg». Altså identisk med i FBI-manualen, nesten ord for ord.

SLIK JOBBET DET norske politiet for å avsløre løgner. Men hva om den siktede de hadde foran seg ikke var en løgner? Hva hvis det var politiet som løy om tekniske bevis, isolerte, manipulerte, utmattet og presset en helt uskyldig mann?

ESPEN STO DER. LIKE utenfor cella, med telefonen i hånda. Elle hadde knekt ham, og avisene hadde for lengst meldt om suksessen: Drapsmannen var tatt. Espen kikket rundt seg. Fortsatt ingen vakter å se i fengselet. Og endelig svarte Sven Svebak i den andre enden. Svebak, professor i medisin og psykologi på NTNU, og den eneste i Norge den gangen med kompetanse og utstyr til å utføre en løgndetektortest.

Espen fortalte Svebak om situasjonen han hadde havnet i, og sa han ville få bekreftet det han etter hvert hadde forstått måtte være sannheten; at han ikke var en drapsmann. Noen uker tidligere hadde Espen fortalt en psykiatrisk sykepleier i fengselet at han ikke kunne ha drept Birgitte. Espen hadde sagt til sykepleieren at hun ikke måtte si noe om dette til politiet eller til advokat Sjødin, i frykt for at han kunne havne i isolasjon igjen. Sykepleieren hadde likevel kontaktet politiet, og i et brev til førstestatsadvokat Harald L. Grønlien trakk Arvid Sjødin Espens tilståelse. Like etterpå hadde Espen blitt avhørt nok en gang av Stian Elle. Der gjentok Espen det han hadde sagt hele tiden, nemlig at han aldri hadde husket drapshandlingen.

«... Han begrunner dette med mangel på hva han mener han burde hatt om han hadde vært skyldig: skyldfølelse, mareritt om glimt som dukker fram fra handlingen, svettetokter, søvnløshet, anger og at han vil straffe seg selv», står det i avhørsprotokollen. Og videre:

«... Under oppholdet i Bergen landsfengsel har han snakket med flere personer som sitter for drap. Flere

ESPEN | TIDLIGERE DRAPSTILTALT

«Her satt det en politimann i vitneboksen og løy under ed. Det var en sterk opplevelse»

av disse har opplevd nettopp det siktede mangler. Han stiller seg spørsmålet om hvorfor han ikke føler dette, og det styrker hans tanker om at alt hva han har forklart seg om bare er fantasi».

ET PAR MÅNEDER SENERE fikk Sven Svebak hjelp til å åpne døra inn til besøksrommet i Bergen fengsel. Utstyret han hadde med seg, det eneste av sitt slag i Norge, fylte halve bordet med elektroder og ledninger som alle fører inn i en omformer på størrelse med en vanlig bok og derfra videre til en laptop.

Espen var rolig da Svebak slo opp laptopen. De fysiologiske reaksjonene hos Espen ble testet på flere måter. Han fikk festet elektroder til hendene for å måle svettesekresjonen på hudflatene. I håndflaten er huden utstyrt med kjertler som ikke har noe med temperaturregulering å gjøre. Det er ikke kroppstemperaturen som svinger når disse reagerer, men derimot utløses en form for emosjonell svette.

Videre ble Espen utsatt for noe som kalles fingerpletysmografi. Denne måler hvor mye blod som til enhver tid strømmer gjennom kapillærårer i huden på en fingertupp. Verken svettesekresjon eller blodgjennomstrømming var noe Espen kunne kontrollere eller styre. Svebak karakteriserer dette som objektive mål. Espen fikk også festet en blodtrykksmansjett til sin overarm, ikke for å måle blodtrykket slik en lege gjør det, men for å ha et visst trykk i mansjetten som tillater PC-en å følge med på svingninger i det relative blodtrykket.

To andre apparater målte begge Espens pustebevegelser. Han fikk den ene festet nede mot midjen, og den andre opp mot armhulen. Forsøk fra pokerspill viste allerede for omkring hundre år siden at man puster på en spesiell måte når man prøver å bløffe. Men dette er mål som man til en viss grad kan ha viljekontroll over, og i en moderne løgntest brukes dette bare som en metode for å avdekke feilkilder. Det kunne for eksempel tenkes at Espen hikket, hostet eller gjespet i løpet av testen, og at dette satte i gang reaksjoner i svette, blodgjennomstrømming eller blodtrykk. Slike reaksjoner måtte i så fall lukes bort som feilaktige avvik. Svebak visste at han måtte bruke mye av tiden etter testen til å vurdere om det var grunnlag for å eliminere feilkilder. Han måtte kunne dokumentere disse vurderingene ned til hver minste detalj.

LØGNDETEKTOR | Slik fungerer den

Nº 1 | Blodtrykksmansjett.

Nº 2 | Omformer koblet mot PC.

Nº 3 | Måler blodgjennomstrømming i fingertupp.

Nº 4 & 5 | NASA-pasta smøres på og to elektroder festes til håndflatene. Dette måler hudkonduktans og svettesekresjon.

Nº 6 | Måler pustebevegelse to steder på kroppen.

Nº 7 | Pute som registrerer unaturlig bevegelse i føtter og baken under testen (feilkilder).

Nº 8 | PC m/analyseverktøy.

SVEN SVEBAKS LØGNDETEKTOR | PUNKT 3, 4 OG 5 ER OBJEKTIVE MÅL PÅ LØGN, DE ANDRE KOMPONENTENE ER MED PÅ Å AVDEKKE FEILKILDER.

7

8

SOM ALLE ANDRE SOM tar en løgndetektortest, gikk Espen gjennom et sett med spørsmål som Svebak brukte lang tid på å bygge opp og kalibrere. Spørsmålene ble delt inn i tre grupper; nøytrale, kontrollspørsmål og relevante spørsmål.

De fysiologiske resultatene under kontrollspørsmålene ble sammenlignet med reaksjonene fra de relevante spørsmålene, de som handlet direkte og konkret om drapsmistanken mot Espen.

Kontrollspørsmålene måtte ligge helt utenfor forhold rundt drapssaken. De skulle helst være forankret i omstendigheter i Espens tidligere liv som han opplevde at det var ubehagelig eller pinlig å snakke om. Det er blant annet på bakgrunn av denne metoden at Svebak aldri har ønsket å gjennomføre løgntesting direkte på tv eller i annen offentlighet.

De nøytrale spørsmålene hjelper Svebak til å bedømme kvaliteten på kontrollspørsmålene, som altså ikke kan være nøytrale i reaksjonsmåtene.

Når spørsmålene er riktig kalibrert, en prosess Svebak gjerne bruker timevis på, vil utslagene hos en uskyldig person bli kraftigere på kontrollspørsmålene enn på de relevante spørsmålene. Noen få ganger har ikke Svebak klart å finne gode nok kontrollspørsmål, og i så fall kan testen ikke gjennomføres fordi det da oppstår en reell fare for falsk, positiv konklusjon, altså at man feller en som er uskyldig og dermed understøtter et justismord. Og er man virkelig skyldig, men prøve å lyve, er dette gjerne koblet til forventninger om en reaksjon som gjør at kontrollspørsmålene får mildere utslag enn ellers.

De nøytrale spørsmålene for Espen i testen var «Er ditt rette navn Espen xxx» (egentlig navn anonymisert av red.) og «Er du en norsk statsborger?».

Ett av kontrollspørsmålene for Espen var «Utførte du noen form for seksuelt preget handling før du ble sytten år, og som det er pinlig å snakke om?».

Under etterforskningen hadde det nemlig kommet

98,3%

var sannsynligheten for at Espen snakker sant når han nekter for å ha minner om Birgitte-drapet, ifølge løgndetektortesten.

Sikkerhet mot manipulasjon. I dag er video- og lydopptak av avhør vanlige metoder som styrker rettsikkerheten til siktede.

fram en episode hvor Espen tidlig i tenårene hadde blitt seg for noen unge jenter i en idrettshall. Et av hovedpoengene med testen var å måle om Espen reagerte kraftigere på kontrollspørsmålene enn de relevante spørsmålene.

De to sentrale, relevante spørsmålene i Espens test var: «Var du på Gamle Sundsvei natt til 6. mai 95?» og «Utførte du noen form for voldelige handlinger mot Birgitte Tengs natt til 6. mai 95?».

Ved laptopen kunne Sven Svebak se en klar tendens mens han stilte spørsmålene sine i stadig nye sekvenser. Men sikker kunne han ikke være. Etter noen timer var testen over. Svebak pakket ned utstyret og tok farvel med Espen. Da Espen ble låst inn på cella si igjen, hadde han ingen formening om resultatet. Nå var det bare å vente på dommen.

EN LITEN UKE SENERE kom brevet. Sven Svebak, mannen med mer enn 150 løgntester på meritlisten, konkluderte med at det var 98,3 prosent sannsynlighet for at Espen var troverdig da han nektet noen som helst befatning med drapet på Birgitte.

For Espen ble resultatet fra løgntesten en viktig erkjennelse av at tilståelsen hans virkelig var falsk. Konklusjonen fra løgntesten ble starten på en lang og hard kamp for å renske seg.

Problemet var at Høyesterett året før den første rettssaken mot Espen, i en annen straffesak, hadde avslått at resultatet fra en løgntest kunne legges fram som bevis for norske domstoler. Norges øverste dommere gjorde ingen vurdering av pålitelighetsnivået for slike tester, men de fryktet at tiltalte som ikke vil ta testen, kunne bli utsatt for mistenkeligjøring

og dermed et utilbørlig press. Hva hvis man visste med seg selv at man var uskyldig, men ikke turde å ta testen i frykt for at utfallet ble feil? Kunne dommerne da forledes til å tro at man likevel var skyldig?

Svebak fikk altså ikke lov å fortelle om de 98,3 prosentene i retten. Det eneste han kunne gjøre, var å legge fram en vurdering av hvorvidt Espen var psykopat. Det viser seg nemlig at psykopater, mennesker med manglende empatisk evne eller innlevelse i andre mennesker, har påfallende lite emosjonell svette i håndflatene.

- Testen av Espen viste at han hadde svært tydelige, motsatte kjennetegn av en psykopat. Han har en sterk grad av innlevelse i andre mennesker, og nettopp derfor tror jeg at avhørsmetodikken som ble brukt på ham, gjorde ham spesielt sårbar. Mennesker som lett lar seg henføre, er særlig dårlig beskyttet mot manipulerende avhørsmetoder, mener Svebak i dag.

I KARMSUND HERREDSRETT ble Espen noen måneder etter løgntesten dømt til 14 års fengsel for voldtekt og forsettlig drap på sin kusine. Dommerne la tilståelsen til grunn som reell.

Så skjedde noe som skulle vise seg å bidra til å forandre norsk politis avhørsmetodikke på en grunnleggende måte: I ankesaken i Gulating lagmannsrett ble den islandske professoren Gisli Gudjonsson hentet fra London og oppnevnt som sakkyndig vitne. Gudjonsson var allerede da regnet som en av verdens ledende eksperter på avhørsmetodikke og falske tilståelser. Han hadde blant annet vært et sentralt, sakkyndig vitne i avdekkningen av de to mest kjente justismordene i England; *The Birmingham Six*- og *The Guildford Four*-sakene. Begge sakene bygget på tilståelser som viste seg å være falske.

Gisli Gudjonsson konkluderte med at også Espens tilståelse med stor sannsynlighet var manipulert fram av politiet, og at den derfor var falsk. I retten kritiserte han politiet kraftig for at de lange samtalene mellom Stian Elle og Espen verken var protokollført eller tatt opp på bånd.

Da juryformann Bjarne Ogne kom inn i rettssalen etter ni timers intense diskusjoner med de andre jurymedlemmene på bakrommet, var Espen i oppløsning. Helt fram til rettssaken i Karmsund herredsrett hadde Espen trodd uskyldige aldri kunne bli dømt for drap. Men nå hadde han mistet alle illusjoner om norsk politi og rettsvesen, og han fryktet det verste.

Espen brøt ut i krampegråt da juryformannen svarte nei på skyldspørsmålet. Juryen hadde valgt å høre på Gudjonsson og frikjente Espen for drapet.

Men de tre juridiske dommerne mente at det likevel var sannsynlighetsovervekt for at Espen hadde begått drapet. Han ble derfor dømt til å betale 100 000 kroner i erstatning til sin onkel og tante. I erstatningsdommen la de tre lagdommerne fortsatt stor vekt på tilståelsen og mente at den ikke var et resultat av manipulasjon. Espen var frikjent, men ikke helt.

Han kunne gå ut av rettssalen som en fri mann, men følte seg likevel ikke renvasket.

DET VAR OMTRENT PÅ dette tidspunktet at den relativt unge politibetjenten Asbjørn Rachlew dro til England for å spesialisere seg. Han skulle bli som Stian Elle, stjerna i Kripes, mannen som fikk fram tilståelser der andre måtte gi opp. Lite ante Rachlew på den tiden at man på øverste nivå i politiet en gang i framtiden skulle snakke om «tiden før og etter Rachlew».

Birgitte Tengs-saken endret alt for Rachlew. Som drapsetterforsker var han selv en del av dette regimet i norsk politi. Rachlew forteller åpent om manipulasjonene, alt hemmelighetskremmeriet rundt avhørsmetodene hvor tilståelsen var målet, og hvor politiet i enkelte saker ignorerte informasjon som ikke passet inn i det bildet de hadde dannet seg av saken og den siktede - eller «gjerningsmannen» som det het - før avhørene var begynt. Utgangspunktet var alltid at den siktede var skyldig, og at det var politiets oppgave å bekrefte dette.

SVEN SVEBAK | PROFESSOR

«Espen har en sterk grad av innlevelse i andre mennesker og derfor tror jeg at avhørsmetodikken som ble brukt på ham, gjorde ham spesielt sårbar for manipulasjon»

FRA STUEVINDUET SITT på Kolsås har Rachlew panoramautsikt over store deler av Bærum. Der hvor transsynet gjennom en hel generasjon av etterforskere fra den gamle skolen hadde ført politiet inn i en bakevje, var Rachlew en av de første som tok steget tilbake og prøvde å se helhetsbildet.

Da Rachlew, omtrent samtidig med at Espen gikk ut av rettssalen som en fri mann, dro til England for å ta mastergraden, var målet blant annet å bli en enda bedre avhører, en som kunne enda flere triks og manipulasjonsmetoder. Han oppdaget kjapt at et helt nytt politiregime var i ferd med å se dagens lys i England, etter instruks fra høyeste regjeringshold, som et resultat av de tidligere nevnte rettsskandalene.

Og da en norsk vestkantgutt et par tiår senere skapte sjokkbølger ved å drepe 77 mennesker i regjeringskvartalet og på Utøya, var det av største nasjonale betydning å få så mye og riktig informasjon ut av ham som overhodet mulig - kunne det være

AVHØRSROMMENE. Bildene viser moderne avhørsrom i Oslo (over), Stavanger (oppe til høyre), Trondheim (under) og Bergen (nede til høyre). Politiet har gått over fra knallhard konfrontasjon til dialog og åpen spørsmålsstilling. Derfor sitter den siktede nå på skrått ved siden av avhøreren og ikke ansikt til ansikt, slik som var vanlig tidligere. På denne måten får avhøret mer preg av en samtale.

Foto: Marie von Krogh

flere terrorceller, slik terroristen hevdet? Kunne flere liv være i umiddelbar fare? Da var det Asbjørn Rachlew som ble bedt om å rådgj teamet bak speilet på avhørsrommet. Han fulgte hvert ord som ble sagt og kom med fortløpende innspill til avhører.

ASBJØRN RACHLEW | POLITISPESIALIST/DRAPSETTERFORSKER

«Norsk politi jobbet i det skjulte med metoder hvor målet var å sette grunnleggende menneskerettigheter til side»

NÅR NYE KULL med studenter skal gjennom utdanningsopplegget på Politihøgskolen, er det Rachlew som står på podiet og ber dem om å glemme FBI-metodene og manipulasjonen og de skitne triksene som tidligere hadde fritt spillerom på avhørsrommet. Sammen med straffesakene mot Fritz Moen bruker han Birgitte-saken som skrekkeeksempelet på tiden som var, for nå er det kommunikasjon som gjelder. Derfor var det at selv ikke Anders Behring Breivik ble møtt med tøff konfrontasjon, men dialog - fordi man ikke hadde råd til å risikere at han kom med feilinformasjon, eller at han låste seg så mye at han ikke ville snakke i det hele tatt.

Tidligere ble det lagt vekt på å «komme under huden på siktede» ved å småprate før avhørene. En metode som er kastet på søppeldynga i dag fordi den regnes som manipulerende. Ifølge Rachlew jobbet norsk politi i det skjulte med flere metoder hvor målet var å sette grunnleggende menneskerettigheter til side. Noen av teknikkene han refererer til, er nedtegnet i et internt politinotat fra 1998 hvor det blant annet anbefales å gjøre avhøret så langdrygt at «problemet», altså forsvareren som ofte har dårlig tid, forlater politistasjonen. Dermed var det fritt fram for politiet som fikk være igjen alene med den siktede. Rachlew sier han selv har brukt slike og tilsvarende triks i jakten på tilståelsen.

Før han bidro til å endre alt dette.

Så får det heller være at tidligere Kripos-sjefer på interne seminar i politiet har nevnt Asbjørn Rachlews navn med en undertone av bitterhet, og at det tok flere år før polititopper igjen ville snakke med Rachlew etter at han utfordret systemet.

RACHLEW HADDE også mektige tilhengere.

- Da jeg fortalte alt dette til riksadvokat Tor-Aksel Busch, forsto han hvor langt politiet hadde gått i en retning som landets øverste påtalemyndighet ikke var klar over.

«Du skal holde foredrag hos Kripos om 14 dager», sa Busch.

I *Riksadvokatens publikasjoner nr. 2/2002* heter det: «Avhør er fortsatt den viktigste metode for innsamling av informasjon i en straffesak. Det er tankevekkende at det på dette område, som åpenbart er et felt som krever særlig dyktighet, ikke gjennom videreutdanning gis tilbud eller stilles formelle og reelle krav til de som skal foreta avhør».

- Det var et paradoks at når vi som politifolk skulle skrive forelegg, måtte vi bli godkjent gjennom et tre dagers kurs, men hvis det gjaldt noe så viktig som avhør av drapssiktede, var holdningen i politiet at det var bare erfaring som talte. Slikt kunne man bare lære seg ved å studere de gamle ringrevne, og helst de som hadde presset fram flest tilståelser, sier Rachlew i dag.

For da Rachlew tok sin politiutdanning på begynnelsen av 1990-tallet, ble det snakket svært lite om avhørsmetodikk, og praktisk trening eksisterte ikke.

- Da jeg leste Gudjonssons sakkyndige erklæring i Birgitte-saken, forsto jeg at det fantes masse kunnskap som norsk politi overhodet ikke kjente til, selv ikke etter at jeg hadde jobbet som drapsetterforsker i flere år.

DET NORSKE POLITIET skulle altså avsløre løgnen, men kan ha endt med å manipulere fram usannheter. Og der hvor løgnen best kan defineres som noe man forteller selv om man vet at det ikke stemmer, så er det godt mulig å si en usannhet uten å lyve - fordi man tror fullt og fast på usannheten selv. Skillet mellom troverdighet og pålitelighet står helt sentralt i rettspsykologien, påpeker Rachlew.

OG DERMED NÆRMER vi oss kjernen i spørsmålet til Hannes Råstam i boka om Quick. Kanskje er det likevel ikke utenkelig å erkjenne noe en aldri har gjort, hvis man utsettes for erfaringsbasert manipulering fra selveste politiet og den eneste måten å få det til å slutte på er å si at «ja, det var meg»?

30%

av alle justismord som er avdekket i USA fordi det seinere forelå DNA-beviser mot andre enn den dømte, var et resultat av at den dømte først tilsto falskt i avhør. Dette gjelder nær 100 dokumenterte tilfeller så langt, men merketallene er trolig høye.

FOR Å FÅ EN IDE om hvor mange mennesker som har tilstått falskt, kan man gå til *The Innocence Project*, en ideell amerikansk organisasjon som skal forhindre uriktige dommer i straffesaker. Mer enn 300 domfelte personer har, med støtte i prosjektet, blitt frikjent etter at det er lagt fram objektive beviser, vanligvis DNA, som knytter andre personer enn dem selv til den straffbare handlingen. Interessant nok; 90-100 av disse ble feilaktig dømt på bakgrunn av sine egne tilståelser.

Trolig er dette bare en liten topp av et stort isfjell. Mange kan også ha tilstått falskt i hundrevis av straffesaker hvor det ikke har vært mulig å fremskaffe DNA-beviser mot andre fordi det har gått for lang tid siden forbrytelsen fant sted.

LIVET BLE ALDRI det samme for Espen etter at politiet prøvde å knekke det de mente var en løgner. Etter 15 år i utlendighet i England og Spania skulle det bli godt å vende tilbake til Norge, nærmere familie og venner. Trodde han.

Men gamlelandet hadde ikke glemt. Å stå fram med navn og bilde er helt uaktuelt. Å besøke familien på Karmøy er fortsatt en belastning siden nærmiljøet er delt i to leirer. Da er Stavanger passe langt unna.

Men hos den første arbeidsgiveren i Norge, Fokus Bank, fikk sjefene panikk da de skjønnte hvem de hadde ansatt. Espen ble oppsagt fordi banken fryktet reaksjoner hos kunder som kjente ham igjen som «fetteren». Espen gikk til søksmål og ble tilkjent nær en million kroner i erstatning for usaklig oppsigelse. Men jobben fikk han ikke tilbake.

Og i dag sitter han i et diskret møterom i et bygg i nærheten av sin arbeidsplass.

Han gjemmer seg fortsatt.

EN GANG PRØVDE norsk politi å knekke løgner med FBI-metoder. I dag mener Espen at de i stedet manipulerte en uskyldig manns bilde av sannheten. I ruine av saken som nesten ødela livet hans, vokste det fram et nytt regime i menneskets evige kamp mot løgner. 📍

Advokat Arvid Sjødin er en av dem som har fulgt Birgitte-saken tettst. Han mener Kripas-ledelsen gjorde Stian Elle til en syndebukk etter Birgitte-saken, og at de derfor degraderte ham.

- Elle fulgte bare lojalt opp avhørsmetodene som hans overordnede i Kripas hadde full tillit til, mener Sjødin.

Stian Elle jobbet fra 2002 på Karmøy lensmannskontor. Han døde i 2007, 47 år gammel.

Espen (et psevdonym) har i flere runder i rettssystemet forsøkt å få erstatningsdommen opphevet, med henvisning til at han ble utsatt for ulovlige og manipulative metoder i avhør, men han har aldri vunnet fram.

Riksadvokaten, Norges øverste påtalemyndighet, har lest Plot-dokumentaren og kommenterer den slik:

«Kvaliteten av avhør og den metodikk som benyttes er et meget viktig tema. Riksadvokaten har ingen konkrete merknader til dokumentaren».

Også Kripas og Politidirektoratet har fått lese hele dokumentaren. Kripas har følgende kommentar:

«Avhør er et helt sentralt verktøy for politiet/påtalemyndigheten, og det pågår et kontinuerlig arbeid i norsk politi for å høyne kvaliteten og utvikle metodikken på dette området. Sommeren 2012 nedsatte riksadvokaten en arbeidsgruppe hvor Kripas er representert, og som har fått i mandat å undersøke praksis, og eventuelt foreslå tiltak som er egnet til å videreutvikle politiets avhør. Ut over dette ønsker ikke Kripas å kommentere dokumentaren og/eller enkeltsakene som omtales der. Vi tillater oss likevel å påpeke at det er en krevende øvelse å tegne et nyansert og helhetlig bilde av et komplekst fagområde basert på enkeltsaker».

KILDELISTE

GISLI H. GUDJONSSON (2003) | *The Psychology of Interrogations and Confessions – a Handbook.*

GISLI H. GUDJONSSON (1997) | *The Gudjonsson Suggestibility Scales Manual.*

IVAR FASHING, ASBJØRN RACHLEW (2009) | *Investigative interviewing in the Nordic Region.*

ASBJØRN RACHLEW (2003) | *Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv.*

ASBJØRN RACHLEW (2009) | *Justisfeil ved politiets etterforskning* (Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo).

NOU 2007:7 | *Fritz Moen og norsk strafferettspleie.*

ROGER PIHL, STEIN INGE JOHANNESSEN (2012) | *Skyldig til det motsatte er bevist.*

ERLING MOSS (2005) | *Ja jeg så ham – når vitner tar feil eller manipuleres.* Artikkel i Juristkontakt.

JO NESBØ (2008) | *Hodejegerne* (roman). Kapittel 1.

F.E. INBAU, J.E. REID, J.P. BUCKLEY (1986) | *Criminal Interrogation and Confessions.*

HANNES RÅSTAM (2012) | *Tilfellet Thomas Quick – en seriemorder blir skapt.*

LEIF A. LIER, HALVARD TØMTA (1987) | *Avhørsteknikk.*

SVEN SVEBAK (1997) | *Trøverdighetsvurdering av XX* (navn fjernet av red., gjelder testen av Espen)

NORSK RETTSTIDENDE 1996, S. 1114 | *Løgnde- tektordommen.*

En rekke politidokumenter fra Birgitte Tengs-saken, deriblant dagbøkene til Stian Elle.

Diverse egenproduserte avisartikler om Birgitte-saken fra min tid som journalist i Stavanger Aftenblad, samt andres avisartikler. Diverse rundskriv og andre publikasjoner fra Riksadvokaten.

Interne politidokumenter og politinotater.